

ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ОТЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ

ГЕОРГИ КАПРИЕВ, СМИЛЕН МАРКОВ, СВЕТОСЛАВ РИБОЛОВ, СВИЛЕН ТУТЕКОВ

Текстът е българската версия на предговора [„Патристически изследвания в България“] в сборника *Современная болгарская патрология* (= серия Национальные патрологии 1) (съст. Георги Каприев, Илья Бей, Смилен Марков, Светослав Риболов, Свилен Тутеков), Издателский отдел Украинской Православной Церкви, Киев, 2016, 235 с. Авторите на статиите в сборника са Георги Каприев, Любомир Тенекеджиев, Мариян Стоядинов, Калин Янакиев, Светослав Риболов, Иван Христов, Смилен Марков, Свилен Тутеков, Цочо Бояджиев, Стоян Танев. Текстове са преведени на руски от Илья Бей.

На български език или по-точно на средновековния български диалект на старославянския език се прави богословие от IX-X в., когато в епохата на княз Борис I и неговия син Симеон I разцъфтява преводаческа дейност от гръцки език за целите на християнската проповед в първото Българско царство. То по онова време обхваща огромни територии от Югоизточна и Централна Европа – от Молдова и Южна Украйна, до Будапеща и източните граници на Хърватска, до южните граници на днешната Бивша Югославска Република Македония и бреговете на Черно море. В тази немалка територия обитават различни народи и племена, но изглежда през IX-X в. най-многобройни са славяните. Официалната линия на Константинополската църква в онази епоха е да провежда активни мисии сред славяните в Централна и Югоизточна Европа. Тази мисия обаче силно повлиява именно разрастващото се тогава Българско царство. В неговите училища и манастирски школи се разгръща и осъществява тази зададена от Константинопол и най-вече от неуморния св. патр. Фотий линия за християнска просвета сред славяните.

Ако текстове от сборника на Светото Писание и вероятно редица последования и божествената Златоустава Литургия са преведени от светите братя Кирил и Методий за нуждите на византийската мисия в централна Европа,

в България техните ученици се занимават с превеждане предимно на съчинения на светите отци. От ранното българско средновековие са известни наистина брилянтни преводи (цялостни или частични) на едни от най-забележителните авторитети на гръкоезичната пратристикa – св. Йоан Златоуст, св. Атанасий Велики, св. Йоан Дамаскин, Теодорит Кирски, св. Кирил Александрийски, св. Кирил Йерусалимски, св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и др. Превеждат се също жития, служби, канонически сборници др. Това е време обаче, в което се твори и оригинална българска християнска химнография и риторика, подражаваща, разбира се, византийската, но носеща в себе си особеностите на местната християнска култура.

В епохата на второто Българско царство (XII-XIV в.) този творчески ентузиазъм е по-слаб, повече се държи на точните преводи от гръцкия оригинал, като се достига до безмислена буквалистичност – такава е епохата. От това време са известни редица други текстове на свети отци, преведени на български език – св. Максим Изповедник, Дионисиевият копус, редица аскетически текстове, нови и нови съчинения с житиеписен и химнографски характер, както и съчиненията на някои от исихастките отци, включително на св. Григорий Палама. Очевидно свиването на Българското царство само до територията на Балканския полуостров и затварянето му до доста по-малки граници ограничава присъствието на славянския елемент в него и литературният език става все по-близък до гръцкия, като повечето автори и преводачи са явно билингвисти и се влияят изключително много в работата си от гръцкия синтаксис и идеоматика. Именно това е и времето на раждането на съвременния български език, носещ много от славянските езици, но оставащ в същността си балкански език, тясно свързан с местните езици в региона като гръцкия, албанския и влашкия (народния латински език на Балканите).

Постепенното сливане и, бихме казали, усвояване на българския език от гръцкия продължава през Османската епоха, когато всъщност гръцкият е единственият официален език на православните християни в държавата – т.нар. Rummiliet. Опитите да се пише на български език са редки, спорадични и едва от XVII-XVIII в., при това правени най-вече от римокатолически мисионери, а едва в по-късна епоха от православни монаси и свещеници. Новият разцвет на този

език и образованието на него ще дойдат чак след средата на XIX в., когато цари всеобщо възраждане на християнските народи в Османската империя, свързано с раждането на националните идеи на Балканите по образа на Западна Европа. Българското образование обаче по-скоро копира моделите на гръцкото. Църковното образование е гръцко, въпреки, че в някои от школите на Вселенската патриаршия се изучава Църковно-славянски (в Халки например) той не е особено разбираем за тогавашните българи. Всичко това предполага и липсата на преводи на съчинения на светите отци на новобългарски език. Онези, които са се интересували от тях, обикновено са били възпитаници на духовните гръцки школи и са ги четели в оригинал.

Нещата съществено се променят с гръцко-българските църковни разпри през 60-70-те години на XIX в., когато двете общности постепенно се отчуждават и се формира образована класа хора, пишещи вече не единствено на гръцки, а и на простонароден български език. Той постепенно става книжовен и дори академичен език до края на XIX в. с отварянето на Софийския университет (1888 г.), функциониращ по образа на немските университети по онова време. Междувременно са отворени и две български духовни семинарии под юрисдикцията на новоосновената Българска екзархия.

През 1923 г. с ходатайството на Св. Синод на Българската православна църква отваря врати Богословският факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. До това време висшите и образованите клирици на БПЦ са възпитаници на гръцки школи, западни университети и руски духовни академии. Част от първите преподаватели във факултета са също руснаци като Александър Рождественски, Николай Глубоковски и Михаил Поснов. Българите-преподаватели са предимно западни възпитаници, завършили най-вече в Австро-Унгария, Швейцария и Русия – като протопрезвитер Стефан Цанков, архимандрит Евтимий Сапунджиев, Иван Снегаров, отец Иван Гошев и др. Малко по-късно е назначен протодякон Георги Ибришимов, който е и първият, преподавал Патрология в Богословския факултет. Работата му обаче се ограничава до събиране на житиеписни данни за по-важните свети отци, както и изготвянето на сборки с мъдри техни мисли по различни теми. Неговата работа е далеч от европейските академични стандарти.

Следващият преподавател по Патрология във факултета е Илия Цоневски (†1992). Той завършва философия и защитава докторат в Марбург (Германия) през 1940 г. След завръщането си в България е назначен за извънреден доцент в Богословския факултет. След съветската окупация, приключила през 1948 г., той става декан на новооснованата „Духовна академия” на мястото на закрития през 1951 г. от просъветското правителство Богословски факултет. Неговата научна дейност остава на заден план. По-важното е да се запази Църквата и самото богословско образование във време на тежки репресии срещу християните в просъветска България (1944-1989). Ако проследим творчеството на Илия Цоневски, ще си помислим, че той е живял с визията, че в българската академична среда би трябвало да се осъществи постъпателно проект по разработване на светоотеческата литература по образа на немската методология за преподаване на патристика и история на догматите. Той започва своята работа от ранните отци и разработва теми върху Апостолския символ, св. Климент Римски, св. Ерм, св. ап. Варнава, Апологетите, св. Иринеи Лионски, св. Киприан Картагенски¹. Впоследствие явно се отказва от този проект и през 60-те години започва работа по различни теми, свързани с икуменическото движение. Издаването на неговите лекции по патрология през 80-те години всъщност е твърде закъсняло². Той разработва тези лекции още от времето на студентските си години в Германия и ги довършва през следващите десетилетия. Издаването им се забавя повече от десетилетие, защото до към края на 70-те години в България е разрешено да се издава религиозна литература в рамките на 500 страници на година.

¹ Учението на св. Василий Велики за Светата Троица, София: Чипевъ 1940; Св. Киприанъ Картагенский – възгледъ Църквата, София Чипевъ, 1941; „Апостолскиятъ символ”. Годишник на Богословския факултет (= ГБФ) 20 (1942-1943); „Посланието на ап. Варнава”. ГБФ 22 (1944-1945); „Св. Климент Римски и посланието му до коринтяни”. ГБФ 24 (1946-1947); „Ерм и неговият Пастир”. ГБФ 25 (1947-1948); „Древните християнски апологети и гръцката философия”. Годишник на Духовната академия (= ГДА) 7 (33), 1958; „Учението на св. Иринеи Лионски за личността и изкупителното дело на Исуса Христа”. ГДА 14 (40), 1964-1965.

² Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели, София: Синодално издателство, 1986.

В епохата на смекчаване на режима през 60-те години по патрولوجични и историко-догматически теми работят архимандрит Серафим Алексиев и Тотю Коев³. И двамата обаче имат по-скоро интереси в областта на догматиката и поглеждат към патристиката спорадично по конкретни поводи, свързани с публични прояви – най-често международни конференции.

Приемникът на Илия Цоневски по катедра в Духовната академия през 80-те години е Иван Петев. В неговата академична дейност може да се видят кратки статии върху иконопочитанието, патристичната антропология и теми из новата българска история. Значителното му съчинение обаче е посветено на богопознанието според кападокийските отци⁴. Паралелно с него работи и Любомир Тенекеджиев, който защитава докторат в областта на догматиката, но дълго време работи като преподавател и в двете области. Неговите интереси са свързани с древнохристиянските богослужебни практики и ранните отци като цяло⁵. Понастоящем неговата работа е съсредоточена изключително в областта

³ „Произход на Халкедонското вероопределение”, ГДА, т. XXI, 1971-1972; „Догматическата дейност на Шестия вселенски събор”, Духовна култура (= ДК), книга 2, 1982; „Вероопределението на Седмия вселенски събор (Съдържание и значение)”. ДК, книга 11, 1987; Догматическите формулировки на първите четири вселенски събора, София, 1968; „Христологическият възглед на св. Григорий Богослов”. – Във: Вяра и Живот, В. Търново, 1994. „Поглед върху дейността на Сердикийския събор (343)”. – В: Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Георги П. Бакалов, София, 2003.

⁴ Богопознанието според светите отци кападокийци Василий Велики, Григорий Богослов и Григорий Нисийски, София: Синодално издателство, 2004 (книгата е издадена с голямо закъснение, иначе е защитена като хабилитационен труд през 1988 г.).

⁵ Богословската мисъл през първите три века (догматико-патрولوجичен анализ) Т. 1. (Утвърждаване на апостолското предание през II в.). София 2008 (256 с.); Богословската мисъл през първите три века (догматико-патрولوجичен анализ) Т. 2. (Учението на Църквата в богословската мисъл от края на II до средата на III в.). София, 2008 (196 с.); Тайнството Брак (догматико-патрولوجично изследване). София, 2009 (180 с.); „Учението на св. Йоан Дамаскин за почитането на светите икони”. ДК кн. 4, 1988, с. 12-22; „Оригеновият възглед за отношението между човешка и божествена природа в личността на Исус Христос”. Богословска мисъл (= БМ), кн. 1-4, 2008, с. 67-74; „Особености в подхода на св. Йоан Златоуст при разкриване на православната антропология”. – В: Supplementum на сп. „Богословска Мисъл” (1600 години от Успението на св. Йоан Златоуст), 2008, с. 95-105; „Произход на злото според св. Йоан Дамаскин”. – В: Културните текстове на миналото. Носители, символи и идеи. Т. II, (Текстове на културата и религията), София, 2005, с. 85-90; „Девство и целомъдрие (светоотечески анализ)”. – В: Българската Православна църква традиции и настояще, София: ИК Гутенберг, 2009, с. 70-82.

на догматиката и разработва в няколко поредни проекта учението на православната Църква за тайнствата. Междувременно Духовната академия „Св. Климент Охридски“ е възстановена като Богословски факултет в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1991 г.). В тясно сътрудничество с него отскоро работи и многообещаващият отец Сава Кукудев, докторирал във Философския факултет на Софийския университет в областта на евхаристийните дебати между латинския Запад и гръцкия изток през XIII-XIV в.

От 2005 г. асистент по патрология и догматика и понастоящем редовен доцент по патрология е Светослав Риболов, който започва кариерата си като учител по старогръцки в Софийска гимназия и специализира в Солунския университет, в Германия и в Ирландия. Неговите интереси са насочени в областта на гръцката патристика от IV-V век⁶. Въпреки това неговите публикации са в доста широк периметър теми. В същия факултет от 2009 г. преподава християнска философия и Иван Христов, чиито интереси са най-вече в изследването на Аристотел и неговата рецепция в християнската средновековна мисъл. Някои от неговите съчинения са в областта на т.нар. „философска патристика“, но за това ще говорим по-долу. Доктор на Богословския факултет от 2012 г. е Стоян Танев, доцент Южния датски университет в гр. Одензе и гост лектор в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в София, България, където преподава кратък курс по православно богословие и физика. Неговото нетривиално научно развитие задава интердисциплинарните му научни интереси във физиката, мениджмънта на технологичните иновации и съвременното Православно богословие с основен фокус върху епистемологични проблеми, природата на действието в различни сфери на човешкия опит и диалога между науката и богословието. Защитил

⁶ Дисертацията му е публикувана като: Изворът на аристерийското и халдейско християнство. Сотириология и христология в творчеството на Теодор Мопсуестийски (352-428), София: Изток-Запад, 2013 (300 с.); освен нея понастоящем е издал един сборник студии: Традиция и контекст в богословието на гръцките отци, София: Синод, изд. 2014 (272 с.), и две монографии: Възвръщане към мистичния опит на отците (учението за нетварните божествени енергии в гръцкото богословие на XX век), София: Синод, изд. 2014, 112 стр; Исус Христос – аскет или спасител. Сотириологичният смисъл на Христовото човечество в първата фаза на арианските спорове (318-362), София: Университетско издателство, 2014 (282 с.).

дисертация по физика (1996 г.) и професионално реализиращ се в тази сфера, от началото на новото хилядолетие той все по-активно се отдава на богословски изследвания, в които отеческото наследство заема централно място, включвайки се активно и в съвременните православни богословски дебати⁷.

Междувременно през 1992 г. е открит Православният богословски факултет във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. В него от 2002 г. преподава патрология Юлиан Великов, чиито интереси са насочени най-вече в областта на иконологията, търсейки в най-голяма степен историческите измерения на дискусиите около почитанието на иконите, а не толкова богословската им страна⁸. По-значителен принос в богословската разработка на патристични теми имат изследванията на Свилен Тутеков и Мариан Стоядинов. Единият специализира в Белград, а другият в Солун. И двамата обаче са ангажирани с активни контакти с богословските общности в

⁷ *Ти, който си навсякъде и всичко изпълваш: същност и енергия в Православното богословие и във физиката*, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013 (333 с.); *Essence and Energy – an Exploration in Orthodox Theology and Physics*. – В: *Logos – Journal of Eastern Christian Studies* 1-2/2009, p. 89-153; *Софиология или православие – о. Сергей Булгаков, о. Георги Флоровски и учението за различието между Божиите същност и енергии*. *Християнство и култура*, 4/2010, с. 43-63; *The Concept of Energy in Orthodox Theology and in Physics*. – В: *The Wedding Feast*, ed. P. Ladouceur, Montreal, 2010, p. 67-102; *ΕΝΕΡΓΕΙΑ vs ΣΟΦΙΑ: The contribution of Fr. Georges Florovsky to the rediscovery of the Orthodox teaching on the distinction between the Divine essence and energies*, *International Journal of Orthodox Theology*, Vol. 2, No. 1, 2011, pp. 15-71, <http://www.orthodox-theology.com/>; *Богословието на божествените енергии – актуалност и проблематика*, *Теологикон*, Годишник на центъра по систематическо богословие при Великотърновския университет, Том 1, Велико Търново, 2012, с. 161-180; *The Concept of Energy in T. F. Torrance and in Orthodox Theology. Participatio*. *Journal of the Thomas F. Torrance Theological Fellowship*, 4/2013, p. 190-212; *Electromagnetism and Optics; Energy in Physics*. In: A. Runehov & L. Oviedo, Eds. *Encyclopedia of Sciences and Religions*, Dordrecht: Springer Science and Business Media, 2013;

⁸ *Словото за Образа. Теодор Абу Кура и свети Кирил Философ и защитата на светите икони през девети век (Патрологично осветление)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010 (182 с.)
Монографичното изследване локализира присъствието на епископ Теодор Абу Кура (края на VIII и началото на IX век) и св. Кирил Философ (втората половина на IX век) в проблема за християнския образ и неговата защита през IX век.; *Образът на Невидимия. Иконопочитанието и иконоотрицанието през осми век*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2011 (320 с.). Съдържа седем статии, посветени на исторически въпроси, свързани с иконоборските спорове.

Сърбия и Гърция. Докато Стоядинов⁹ е преподавател по догматика и засяга отчасти патристичните теми по-скоро в контекста на своите систематични разработки, то първият е преподавател по християнска антропология и етика и във връзка с това разработва най-вече централни въпроси на патристичната антропология, въз основа на рефлексия върху творчеството на централни фигури из гръцката патристика като св. Йоан Лествичник, св. Максим Изповедник, св. Симеон Нови Богослов, св. Григорий Палама и св. Йоан Златоуст¹⁰. Като преподавател по християнска философия във факултета отскоро работи Смилен Марков, чиито изследвания са фундаментално насочени към съчиненията на отците. В същия университет, но в катедра „Класически езици“ работи и Росен Миланов, който е Софийски възпитаник и специалист по латински език. Неговите интереси са в областта на латинските ранни аскетически отци.

Също така, през последните 10 години в Пловдивския университет работи в областта на патристиката отец Стоян Чиликов, който е завършил в България, но

⁹ Естествено познание и богопознание в паламитското богословие. – В: *Ars et scientia* през Средновековието, Враца, 2006; *The Heavenly and Earthly Tabernacle – A Vision of St Gregory of Nyssa on Church in De vita Moysis*. – In: *Heiligkeit und Apostolizität der Kirche. Wiener Patristische Tagungen V*, 2010; За някои особености в използването на понятието *ἐνέρχεια* в *Cappita syllogistica* на св. Марк Ефески // *Теологикон*, т. 1, ВТ, 2012.

¹⁰ *Добродетелта заради истината (Богословски и антропологични основи на аретологията)*, ВТ, 2009 (440 стр.) (ISBN 978-954-92106-7-5). „За състоянията на човешката природа според аскетическото богословие на св. Йоан Лествичник” // *Црквене студии*, бр. 2, Ниш, 2005 (стр. 33-50) ISSN 1820-2446; „Подвигът като екзистенциален път на общение (Кинонийни измерения на аскезата в богословското учение на св. Максим Изповедник)” // *Црквене студии*, бр. 3, Ниш, 2006 (стр. 47-59) ISSN 1820-2446; „Евхаристийният подход към тайната на личността в богословието на св. Максим Изповедник” // *Црквене студии*, бр. 4, Ниш, 2007 (стр. 39-54) ISSN 1820-2446; „Еклисиология и етика в богословието на св. Йоан Златоуст” // Сборник “1600-годишнината от успението на св. Йоан Златоуст”, С., 2008 (стр. 64-94) (ISSN 1310-7909); „Поглед към богословието на волята у св. Максим Изповедник” // *Црквене студии*, бр. 5, Ниш, 2008 (стр. 43-63) (ISSN 1820-2446); „Богословието на харизмите в мисълта на св. Василий Велики” // *Црквене студии*, бр. 7, Ниш, 2010 (стр. 109-126) (ISSN 1820-2446); „Антропологични и еклисиологични ороси на мистичното богопознание у св. Симеон Нови Богослов” // *Теологикон* (годишник на центъра по систематическо богословие при ПБФ на ВТУ), т. 1, год. 1, ВТ, 2012 (стр. 54-78) (ISBN 978-954-400-848-2); *Κατ' εἰκόνα и αὐτεξούσιον* (Опит за динамично тълкувание на иконичността на човека в богословската мисъл на св. Максим Изповедник) // *Црквене студии*, т. 10, Ниш, 2013 (ISSN 1820-2446); „О „синергии“ светотајинског и подвижничког живота у теологији светог Григорија Паламе”, у: М. Кнежевић, (съставител), ΟΥΣΙΑ, ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑ. Аспекти мисли Григорија Паламе: *Aspects of Thought of Gregory Palamas*, Београд, 2013.

специализира впоследствие в Москва, Рим и Солун. Неговите интереси са най-вече в областта на днешното духовно значение на светоотеческото наследство. Той работи върху различни теми от сотириологията на св. Йоан Златоуст, до късноримската епоха в лицето на св. Николай Кавасила и св. Григорий Палама¹¹. В тясно сътрудничество с него работи и многообещаващият елинист Алекси Стамболов, който изследва текстологични теми от Патерикона.

В България мисловното дело на отците се изследва активно и от друго академично направление: от философите медиевисти. Българската школа по философска медиевистика се появява преди малко повече от 30 години практически от „нищото“. Тя слага началото и на философски изследвания върху отеческата мисъл.

По време на комунистическата диктатура в България е немислимо нормално развитие и официално изграждане на философска медиевистика. Средновековната философия, християнски определена в съществени свои части, стоеше – и стои – в мощно противоречие с комунистическата идеология. За разлика от други философски течения, прекратени по силата на „единствено правилната философия“ обаче, философската медиевистика в България няма и докомунистически корени. Философската култура в България през XIX и XX в. се доминира от предразсъдъците на модернизма, докарани от комунистическия начин на мислене до техните последни и абсурдни консеквенции. Водена от просвещенски и едностранно прогресистки идеали, още с появата си през XIX в. модерната философия в България игнорира практически изцяло средновековното наследство, причислявайки ученията и на западните, и особено

¹¹ Учението за Божията Майка в богословието на св. Григорий Палама, Пловдив: Дъга-Вк, 2003; Спасението на човека според св. Йоан Златоуст, Пловдив: Дъга-Вк, 2006 (222 с.); Православната вяра и живот, София: Омофор, 2012 (196 с.); „St. John Cassian and the Orthodox teaching of the divine grace“, Сборност нова серија, Годишњак I, Пожаревац, 2007 с. 165–177; „Св. Никола Кавасила и животът в Христа“. – В: Международна научна конференция – Стара Загора 2007 (сборник доклади) т. 5 с. 227–231; „Учението на Свети Никола Кавасила за тайнствата Миропомазание и Евхаристия“. – В: Международна научна конференция, т. 5, Стара Загора, 2007 (сборник доклади), с. 231 – 235; „Християнската катехеза на Изток и Запад според св. Йоан Златоуст и св. Августин Ипонски“. – В: Шести святониколаевски православни четения. Сборник доклади. Бургас: Диман, 2008, с. 70–76; „Богословието на отците – дилеми, перспективи и реалии“, Християнство и култура (83) 2013 с. 93–105 и др.

на източните отци към „попщината“, изхвърляна извън границите на собствено философското.

Лекционните курсове по история на средновековната философия, водени от Иван Георгов (един семестър през 1902/03 г.) и Иван Съраилиев (по един семестър съответно през 1935/36 и 1936/37 г.) в Софийския университет само потвърждават това положение. Те са изцяло рецептивни (Съраилиев се опира плътно върху публикуваните дотогава трудове на Етиен Жилсон), вгледани са почти изцяло в западната традиция и са чисто информативни. През агресивно-атеистичния период и съответното му философстване нещата изглеждат още по-зле. По национал-идеологически причини се стимулират изследвания върху делото на св. Кирил и св. Методий, ереста на богомилите и донякъде мисловната култура на X в., също много внимателно контролирани. Затова малкото лекции, текстове и преводи, имащи връзка с делото на отците, все пак публикувани най-вече през 80-те години на XX век, следва да бъдат оценявани като резултат от пролуки в цензурата, от личен риск на отделни издатели или просто като случайност.

С известно основание началото на академичните изследвания в областта на философската медиевистика може да бъде свързвано с научната дейност на Ради Радев. В края на двусеместриалния си курс по История на античната и средновековната философия, воден от 60-те до края на 90-те години на XX в., той заделя няколкото финални лекции за средновековната философска традиция, концентрирайки се почти изцяло върху западните ѝ развития, най-вече върху схоластиката. В тях той реципира материала от изследванията на неотомистите, които иначе критикува, включително чрез отделна монография (публикувана и на руски език). Неговите отделни публикации върху средновековната философия (с основни теми: феномени от арабската философия – 1966 г., Тома от Аквино – 1970 г., Пиер Абелар – 1982 г.) нямат обаче претенцията и намерението да сложат основите на школа, нито пък да се задълбочават в християнската патристика. Известно стимулиращо въздействие в тази посока има съставената от него „Антология по средновековна философия“ (1986 г.). Кратки описания на отделни християнски отци са откриваеми в учебника му „Средновековна философия“, издаден едва през 1994 г.

Така наричаната днес Българска школа за философска медиевистика възниква през 1982/1984 г., когато около тогавашния университетски асистент Цочо Бояджиев се събира група млади изследователи (асистенти и студенти от Софийския университет). Още тогава водещите фигури (Калин Янакиев, Олег Георгиев, Георги Каприев) остават и до днес меродавни за облика на тази школа. Външният натиск, фактически пълното отсъствие на интерпретаторска литература и липсата на всякакви международни контакти по времето на около седемгодишния „инкубационен период“ (до 1990 г.) оказват не само отрицателно въздействие. По това време се формира стилът на школата, парадигмата, общите работни методи и интердисциплинарният характер на научната дейност. Като определяща се прояви способността да се правят сравнителни изследвания на философските традиции на Изтока и Запада на Европа. „Опосредяващият превод“ между двата големи християнски формирани културни кръга на европейското средновековие – латинския и византийския – е и до днес определящият белег на школата. Нейното официално академично признание започна да става факт непосредствено след политическите промени в края на 1989 г.

Още през 1990 г. е създадена специалността „Философия на Средновековието и Ренесанса“ към Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ (титуляр Ц. Бояджиев, асистент Г. Каприев). Скоро след това подобни специалности влизат в учебните планове и на други български университети. През 1999 г. в учебния план на Философския факултет на СУ намира място двусеместриалният курс „Византийска философия“ (титуляр Г. Каприев) – първият подобен курс в световната академична практика. Успоредно с това от страна на причастните изследователи се полагат многостранни усилия във връзка с превеждането на изворова и интерпретационна литература, както и с публикуването на собствени текстове. През 1990 г. се установяват и първите международни контакти на членовете на школата, представляващи днес една широка мрежа (интензивната съвместна работа с Томас Институт на Кьолнския университет, започната тогава и продължаваща до днес, трябва да бъде специално подчертана). Неслучайна роля в тази посока изиграват организирани в България международни форуми, между които: „Благо-Красота-Светлина. Коментарът на Тома от Аквино към ‘За имената Божии’ на

Псевдо-Дионисий – една среща на византийското и латинското мислене през средновековието“ (Благоевград, 1995), Годишната конференция през 1999 г. на Международното общество за изследване на средновековната философия (S.I.E.P.M.) – „Рецепцията на Дионисий през средновековието“, трите летни школи на Европейския колеж за антична и средновековна философия (EGSAMP), чиито съоснователи са българските медиевисти, през 2005, 2008 и 2013 г. и т.н.

Теоретичен орган на школата е годишникът *Архив за средновековна философия и култура*, основан през 1994 г. от Ц. Бояджиев и Г. Каприев (от 2002 г. като издател се включва и Андреас Шпеер). Неговата цел е да предложи един интеграционен център за българските медиевисти от всички поколения, активно привличайки и автори от цял свят. Важен дял е освен това отпечатването на преводи на по-малки трактати и текстове от средновековни – и византийски, и латински – автори. За публикуването на по-обширни текстове е основана поредицата *Bibliotheca christiana*, издавана от Ц. Бояджиев, Г. Каприев и К. Янакиев (от 1998 г.).

Изследванията както на латинските, така и на византийските отци са от самото начало един от приоритетите на школата. Докато за латинските автори се приема западното схващане за патристика, което я ограничава във времето до VIII в., понятието относно византийските не се гледа като темпорално, а като духовно-културно определение и не се обвързва с исторически граници. Важен елемент е, че философите медиевисти работят в много добра координация съвместно с богословите (особено от средното и младото поколение), филолозите, историците, изследващи тези теми и периоди. Общото в подхода на българските философски медиевисти и при изследванията върху творбите на отците е сравнителният анализ на латинските и византийските автори. Заедно с това трябва да се забележат и личните особености, различно полаганите акценти, нееднаквите гледни точки.

Цочо Бояджиев, професор във ФФ на СУ, основателят на школата, започва научната си кариера в края на 70-те години с изследвания върху Античната философия (монография за Платон – 1984 г.). Още в този период той формира и формулира подхода, станал водещ за цялата школа. Т. нар. културологичен метод предполага тълкуване на делото на мислителите в неговата цялост, с оглед на

целия им културен контекст и съответните интелектуални и екзистенциални валенции. През 1984 г. се появява и първата му публикация върху средновековната философия и култура. Първоначално интересът е насочен към западния XII в. (Абелар, Шартърската школа), преминавайки след това както към ранното Средновековие, така и към схоластиката. Към византийската традиция Бояджиев се насочва през 90-те години. Бидейки най-изявеният български преводач на философски текстове, това е съпътствано и от преводи (трактати на Августин, „Мистическото богословие“ на Дионисий Псевдо-Ареопагит и др.). Част от публикациите му визират пряко делото на отците¹².

Калин Янакиев, професор във ФФ на СУ, е онзи в школата, който най-системно и от самото начало е концентриран върху православната традиция. Неслучайно той бива оценяван и като един от най-мощните български богослови. Неговите публикации обхващат широк периметър от теми в областта на религиозната философия, православното богословие, средновековната история и култура, съвременните философски, богословски и социални дебати. Съществен приоритет в повечето негови монографии има анализът на делото на

¹² Августин и Декарт. Размишления върху основанията на модерната култура. София: Университетско издателство, 1992 (119 с.); Философия на европейското средновековие. София: Минерва, 1994 (184 с.); Две университетски лекции (Михаил Псел и византийският хуманизъм на XI век. Паламитските спорове). Велико Търново: Слово, 1997 (95 с.); *Das Lichtproblem im Kommentar des heiligen Thomas von Aquin in Dionysius De Divinis Nominibus* / Проблемът за светлината в коментара на св. Тома от Аквино към „За имената Божии“ на Дионисий. Архив за средновековна философия и култура (= АСФК), 3/1996, с. 54-66 / 198-210; *Gregorios Akindynos als Ausleger des Dionysios Pseudo-Areopagita* – В: *Die Dionysios-Rezeption im Mittelalter. Internationales Kolloquium in Sofia vom 8. bis 11. April 1999 unter der Schirmherrschaft der S.I.E.P.M., hrsg. von Tz. Boiadjev, G. Kapriev und A. Speer*, Turnhout: Brepols, 2000, S. 105-122; *Der menschliche Körper und der Akt der Vernunft. Eine Streitfrage im byzantinischen 14. Jahrhundert*, *Archiv für mittelalterliche Philosophie und Kultur*, 8/2002, S. 83-89; *Meriston symbolon*. Григорий Акиндин и спорът за Таворската светлина. АСФК, 9/2003, с. 200-222; *The One and the Being. Georgios Pachymeres between Plato and Dionysius* – В: *Die Logik des Transzendentalen. Festschrift für Prof. Jan A. Aertsen*, hrsg. von M. Pickavé (*Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 30), Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2003, S. 501-510; *За детерминизма и свободата на волята. Бележки върху една дискусия от последните десетилетия на Византия, Християнство и култура*, 2/2009, с. 18-27, 5/2009, с. 62-75; *On Determinism and Free Will: Remarks on a Discussion from the last Decades of Byzantium* – В: *Knotenpunkt Byzanz. Wissensformen und kulturelle Wechselbeziehungen (Miscellanea Mediaevalia, Bd. 36)*, hrsg. von A. Speer und Ph. Steinkrüger, Berlin-Boston: Walter de Gruyter, 2012, S. 308-329.

отците, ставащо изходна база за развитите там размишления. Основавайки се на този фундамент, той разгръща своето православно екзистенциално философстване. Калин Янакиев е и главен редактор на списанието „Християнство и култура“¹³.

Георги Каприев, професор във ФФ на СУ, тръгва с изследвания на латинското ранно средновековие (Августин, универсалната историография, Анселм Кентърбърийски), а от средата на 90-те години се насочва масирано към византийската традиция, което постепенно се превръща в негова запазена марка (от 2002 до 2012 г. е президент на комисията „Византийска философия“ на S.I.E.P.M.). Интересът му е насочен към делото на отците и на останалите големи византийски мислители, формиращи собствено византийската философия. В този смисъл той различава между „философия във Византия“, тоест всички философски програми, осъществени в Източната римска империя, и „византийска философия“ – онова философстване, което се концентрира върху динамиката на битието и екзистенциалните сили и енергии. Каприев, следвайки св. Фотий, св. Григорий Палама, св. Марк Евгеник, св. Георги Схолар и др., тълкува спекулативния философски дискурс като висша част на първата философия¹⁴.

¹³ Религиозно-философски размишления. София: Анубис, 1994 (175 с.); Диптих за иконите. Опит за съзерцателно богословие. София: Омофор, 1998 (180 с.); Богът на опита и Богът на философията. Рефлексии върху богопознанието. София: Анубис, 2002 (232 с.); Метафизика и християнство. София: Ориенталия, 2009 (301 с.); Res vitae. Res publicae. Философски и философско-политически етюди от християнска перспектива. София: Алтера, 2012 (400 с.); Релационистката триадология на Боеций и учението за Светата Троица на Отците-Кападокийци. В: АСФК, 2/1995, с. 11-43; Das 'Gute' - ein Name Gottes als 'Ursache' oder ein Name Gottes als 'Energie'. Zu cap. IV lect. 8 des Kommentars des Thomas von Aquin zu 'De divinis nominibus' / 'Благото' - име на Бога като 'Причина' или име на Бога като 'Енергия'. Към лекция 8, гл. IV на Коментара на Тома от Аквино към 'За имената Божии'. В: АСФК, 3/1996, с. 139-148 / 282/290; Коментар към трактата на Евагрий Понтийски 'За различните зли помисли' (към собствения превод на трактата). В: АСФК, 7/2001, с. 41-52 (превод: с. 17-40); The Place of Bodiliness in Anthropological Views of the Holy Fathers and Church Writers - III-IX Centuries. В: АСФК, 8/2002, с. 17-26.

¹⁴ Августин. София: ЛИК, 1996 (114 с.); ...ipsa vita et veritas. Der "ontologische Gottesbeweis" und die Ideenwelt Anselms von Canterbury. Leiden-Boston-Köln: Brill, 1998 (S. 412); Byzantica minora. София: ЛИК, 2000 (208 с.); Philosophie in Byzanz, Würzburg: Königshausen und Neumann, 2005 (S. 384); Максим Изповедник. Въведение в мисловната му система. София: Изток-Запад, 2010 (270 с.); Византийска философия. Четири центъра на синтеза. София: Изток-Запад, 2011 (478 с.); Византийски етюди. София: Комуниат, 2014 (442 с.); Bemerkungen über den Kommentar des Thomas von Aquin zu 'De

Divinis Nominibus' des Dionysius Pseudo-Areopagita, liber IV, lectio 1 / Бележки по коментара на Тома от Аквино към 'За имената Божии' на Дионисий Псевдо-Ареопажит. В: АСФК, 3/1996, с. 20-32/162-174; Systemelemente des philosophisch-theologischen Denkens in Byzanz. Zum Dialog „Theophanes“ des Gregorios Palamas. In: Recherches de Théologie et Philosophie médiévales, 64.2/1997, S. 263-290; Stellung und Sinn der Philosophie in der Lehre des Gregorios Palamas. In: *Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 26, ed. J. A. Aertsen u. A. Speer, Berlin - New York: Walter de Gruyter, S. 939-946; Eodem sensu utentes? Die Energienlehre der "Griechen" und die causae primordiales Eriugenas. In: Tübinger Theologische Quartalschrift, 4/2000, S. 289-307; Die "errores graecorum" und die ΕΚΦΑΝΣΙΣ ΑΙΔΙΟΣ. Das Zweite Konzil von Lyon – Anstoss zu einer neuen theologischen und philosophischen Entwicklung in Byzanz? In: *Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 27, edd. J. A. Aertsen / A. Speer, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2000, S. 574-603; Die antiapophatische Deutung des Dionysius bei Gregorios Palamas. In: Die Dionysius-Rezeption im Mittelalter (= Rencontres de philosophie médiévale, 9), eds. T. Boiadjev / G. Kapriev / A. Speer, Brepols: Turnhout, 123-155; Gibt es eine byzantinische Philosophie? In: Ostkirchliche Studien, 1/2002, S. 3-28; Transzendentalien und Energien. Zwei Modelle mittelalterlicher Philosophie (Thomas von Aquin und Kallistos Angelikudes). In: *Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 30, ed. M. Pickavé, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2003, S. 433-453; Zeitlichkeit und Geschichtlichkeit als Grundelemente der byzantinischen Philosophie. In: Die Geschichtlichkeit des philosophischen Denkens, edd. G. Kapriev / G. Mensching, Sofia: Iztok-Zapad, 2004, S. 58-71; Die menschliche Natur in Christus nach Maximus Confessor und Johannes Damascenus. In: Christus bei den Vätern, edd. Y. de Andia / P. L. Hoffrichter, Innsbruck-Wien: Tyrolia, 2004, S. 259-270; Der Begriff „Erfahrung“ bei Gregorios Palamas. Quaestio, 4 (2004), S. 137-147; Die Eucharistie Diskussion im lateinischen Mittelalter und ihre Inkommensurabilität mit der östlichen Tradition. In: The Eucharist in Theology and Philosophy, edd. I. Perczel / R. Forrai / G. Gereby, Leuven: Brepols, 2005, S. 209-227; Es sind zwei Augen der Seele. Vernunft und Offenbarung gemäß der Hesychasten des 13. und 14. Jahrhunderts. In: Vernunft und Offenbarung, hg. G. Kapriev / G. Mensching, Sofia: Iztok-Zapad, 2006, S. 57-69; Die nicht-psychologische Deutung des Menschen bei Gregorios Palamas. В: АСФК, 12/2006, с. 187-198; Gott der Vater bei Maximus Confessor und Johannes Damascenus und die Rezeption in der byzantinischen Tradition. In: Gott Vater und Schöpfer, edd. Y. De Andia / L. Hoffrichter, Innsbruck-Wien: Tyrolia, 2007, S. 159-170; Der Gebrauch der Vernunft und die Offenbarung gemäß Gregorius dem Theologen, Maximus Confessor und Johannes Damascenus. In: De usu rationis. Vernunft und Offenbarung im Mittelalter, ed. G. Mensching; K & N, Würzburg: K&N, 2007, 32-48; Actor-Network Theory and Byzantine Interpretation of Aristotle's Theory of Action: Three Points of Possible Dialogue (with I. Tchalakov). In: *Yearbook of the Institute for Advanced Studies on Science, Technology and Society*, Volume 57, eds. A. Bamme / G. Getzinger / B. Wieser, München-Wien, 2009, p. 207-238; The Body as Coordinator of Natural and Supernatural Energies in Human Beings in Maximus the Confessor and Gregory Palamas. In: The Wedding Feast, ed. Paul Ladouceur, Montreal: Alexandra Press, 2010, p. 103-112; Was hat die Philosophie mit der Theologie zu tun? Der Fall Byzanz. In: Byzantine Theology and its Philosophical Background, eds. A. Rigo / P. Ermilov / M. Trizio, Turnhout: Brepols, 2011, S. 4-16; Der Wahrheitsbegriff bei Maximus Confessor. In: Wahrheit und Geschichte. Die gebrochene Tradition metaphysischen Denkens, Festschrift für G. Mensching, edd. A. Mensching-Estakhr / M. Städtler, Würzburg: K&N, 2012, S. 137-151; Vier Arten und Weisen, den Westen zu bewältigen. In: Knotenpunkt Byzanz. Wissensformen und Kulturelle Wechselbeziehungen (= *Miscellanea Mediaevalia* 36), hrsg. A. Speer / P. Steinkrüger, Berlin - Boston: Walter de Gruyter, 2012, S. 3-31; Божественото законодателство и нормата на познанието според св. Григорий Палама. В: Теологикон, т. 1, Велико Търново, 2012,

Олег Георгиев, професор във ФФ на СУ, центрира изследванията си върху средновековната образованост, формирането на мирогледите, метафизичните програми, развитието на философския език през Средновековието. Идеите на отците – най-вече на латинските, но и на византийските – са в част от монографиите му изходната база за неговите размишления, а не рядко и непосредственият предмет на анализа¹⁵.

Много успешно работи съвместно с школата Иван Христов, доцент в БФ на СУ, включил се след защитата на дисертацията си в Петербург (1991 г.). Основното негово дело са преводите и коментарите към съчиненията на Аристотел. Успоредно с това той превежда съчинения на отците¹⁶ и публикува изследвания върху различни аспекти от творчеството им. Иван Христов посвещава усилия и на анализирането от философски позиции на средновековната българска мисловна култура, активно реципираща отечески позиции¹⁷.

c. 89-100; Die Verurteilung von Konstantinopel 1368 – Universalansprüche und Provinzialisierung, In: *Universalità della ragione. Pluralità delle filosofie nel Medioevo*, (eds.) A. Musco, R. Gambino, L. Pepi, P. Spallino, M. Vasallo, t. 1, Palermo, 2012, 179-194; „Консерватизъм“ и „иновация“ във византийската култура през XIII-XV в., В: *Црквене студије*, 9 (2012), 65-77; Ипостас и енергии. В: *Теологикон*, т. 2, Велико Търново, 2013, с. 26-52; Философия във Византия и византийската философия. В: *Християнство и култура*, 6/2013, с. 85-92; Богословски опит и философия в систематичния исихазъм. В: АСФК, 20/2014, с. 266-283.

¹⁵ Изследвания върху индивидуалността в европейското Средновековие. София: ЛИК, 1998 (175 с.); Средновековната образованост. София: А. Боянов, 2002 (94 с.); Средновековната университетска метафизика. София: Изток-Запад, 2009 (136 с.); Свободните изкуства и Средновековието. София: Университетско издателство, 2009 (302 с.); За „плоската земя“, за дяволите на върха на иглата и други неща, София: Университетско издателство, 2014 (159 с.); Pseudo-Dionysius the Areopagite and Thomas Aquinas on the Nature of the Individuality Subsistent. The Meaning of 'ipsum esse' and 'ipsum esse commune'. В: АСФК, 6/2000, р. 55-68; The Cosmographic Vision in the Byzantine Scholarly Tradition in the 11th-12th Centuries and its Impact on the Study of the Liberal Arts. В: АСФК, 8/2002, р. 62-82;

¹⁶ Григорий Нисийски, За душата и възкресението. София: ЛИК, 2001 (двуетично издание) (187 с.); Св. Дионисий Ареопагит, За небесната йерархия. За църковната йерархия. София: ЛИК, 2001, 248 с.; Григорий Назиански, Пет богословски слова. София: ГАЛ-ИКО, 1994 (192 с.). Изповедание на православната вяра на пресветия митрополит Солунски, Григорий Палама. АСФК, 17/2011, с. 197-207. Под печат е том първи от Схолиите към съчиненията на Дионисий Ареопагит (изд. Изток-Запад).

¹⁷ Место исследования перевода терминов греческой философии в историко-философском изучении "Шестоднева" Иоанна Экзарха. – В: *Отечественная философская мысль 11-17 вв. и греческая культура*, Киев: Наукова думка, 1991, с. 181-193; Богословско-философското учение в "Шестоднев" от Йоан Екзарх и неговите византийски източници. – В: *Философски изследвания*. т.

От по младите представители на школата като постоянен изследовател на отеческото наследство се очертава Смилен Марков. Той е възпитаник на българската школа по философска медиевистика, а тема на докторската дисертация, защитена от него в Кьолнския университет през 2010 г., е:

I, София: БАН, 1993, с. 142-154; Йерархията на битието в "Шестоднев" от Йоан Екзарх. АСФК, 1/1994, с. 21-38; Троищото богословие в 38 писмо на Св. Василий Велики. - ВСЕЛЕНА/ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ, 2/1994, с. 35-48; The Creative Logos, the Nature of Things and their Uniqueness in "Hexaemeron" by Joannes Exarchus. In: *Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 24, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 1996, pp. 99-110; Битие и съществуване в дискусиата за метода между св. Григорий Палама и Варлаам. - В: Хуманизъм. Култура. Религия. София: ЛИК, 1997, с. 37-49; Понятията същност и ипостас в XXXVIII писмо на св. Василий Велики. АСФК 4/1997, с. 31-42; The Synthesis of Faith and Reason in the Theological Symbolics of the East Church Fathers. В: *Études balkaniques*, 3-4/1997, 156-160; "Диалектика" от Йоан Дамаскин в идейния свят на старата българска литература. - В: Хуманизъм. Култура. Религия. София: ЛИК, 1997, с. 199-205; Естественият разум и свръхестественото откровение в дебата между Варлаам и св. Гр. Палама. В: Критика и Хуманизъм. Философските средновековия, кн. 10, бр. 1/2001, с. 125-134; Християнският неоплатонизъм в корпуса на "Ареопагитиките". В: Неоплатонизъм и християнство. Гръцката традиция III-VI в., София: ЛИК, 2002, с. 129-172; Платонически мотиви в кападокийския синтез. В: Неоплатонизъм и християнство. Гръцката традиция III-VI в., София: ЛИК, 2002, с. 94-111; Неоплатонически елементи в съчиненията на патриарх Фотий. - В: Неоплатонизъм и християнство, ч. II Византийската традиция, изд. И. Христов, София, 2004, с. 79-108; Антропологията на Тома Аквински и нейната критика от Калист Ангеликуд. В: АСФК, 10/2004, с. 184-200; Thomistic and Orthodox Anthropology According to Kallistos Angelikos. In: *Synthesis philosophica*, 39/2005, p. 73-83; Неизвестни фрагменти от паламитските спорове в Църковноисторическия и архивен институт, част 1: АСФК, 15/2009, с. 362-377, част 2: 16/2010, с. 132-159; Demetrius Kydones, Prochoros Kydones, Political Philosophy, Byzantine. In: Lagerlund, H. (Ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, Springer 2011, pp. 256-258, 1076-1078, 1051-1053.; «ΣΟΦΙΑ» в гръцките схолии към съчиненията на Пс. Дионисий Ареопагит. In: *Logos im Dialogos. Auf der Suche nach der Orthodoxie. Gedenkschrift für Hermann Goltz (1946-2010)*, hrsg. A. Briskina-Müller / A. Drost-Abgarjan / A. Meißner, Berlin: LIT-Verlag, 2011, S. 501-512; The Two-Level Emanation of the Divine and the Plurality in Mystical Vision. In: *Nomina divina. Colloquium Dionysiicum Pragense (Prag, den 30.-31. Oktober 2009)*, hrsg. L. Karfikova / M. Navrda, Fribourg: Paulus-Verlag, 2011, pp. 42-49; Lexical Morphology and Syntactic Formation of Philosophical Terms in the Translation of the Corpus Areopagiticum by the Starets Isaija. In: *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert)*, MLS LV 5, Freiburg i. Br.: Weiher Verlag 2013, с. 536-566; Понятийна структура и лингвистична характеристика на категориално-логическите термини във Философския трактат на Симеоновия сборник. В: Български философски преглед, 3/2013, с. 15-61; Темата за смъртта в учението на св. Максим Исповедник. - Християнство и култура, 81/2013, с. 14-19; Синергията в учението на св. Григорий Нисийски. В: АСФК 19/2013, с. 80-92; Гръцко-славянски лексикални паралели във философските глави от Симеоновия сборник и Извор на знанието. В: Св. Йоан Дамаскин, Извор на знанието, т. 1, София: Изток-Запад, 2014, с. 335-380.

„Метафизичният синтез на преп. Йоан Дамаскин – исторически взаимовръзки и структурни трансформации” (предстои текстът да бъде публикуван от издателство „Брил”). Както в дисертационния труд, така и в по-нататъшната си изследователска дейност, Марков се интересува най-вече от историческото развитие на философската критериология в богословската размисъл на Източната църква. Целта е да бъдат изучени закономерностите при реципиране на нехристиянски културен опит в православно богословие, както и при взаимодействието на византийската култура с други ментални и религиозни традиции¹⁸.

Следва да се спомене още Гергана Динева, която, с ударение върху западната традиция, продължава компаративния изследователски стил на

¹⁸ Political Philosophy as an Interpretative View and Conceptual Model. In: *Archiv für Mittelalterliche Philosophie und Kultur* 12 (2006), p. 21-34 (in co-operation with Tsvetan Pavlov); Насладата като природно действие и ипостасно отнасяне при Немезий от Емеса и преп. Йоан Дамаскин. В: *Архив за средновековна философия и култура* 14 (2008), с. 116-135; Волевото действие на Богородица според Тома от Аквино и св. Николай Кавасила. В: *Християнство и култура* 45 (2009), с. 87-98; Персоналността - принцип на сцепление между тварно и нетварно битие в трактата *Против Дарий* на преп. Йоан Дамаскин в: *Юбилеен сборник в чест на проф. д-р Цочо Бояджиев*, съставителство: проф. д-р Георги Каприев, 2011; Пресъществуването на евхаристийните дарове според св. Генадий Схолар. В: *Теологикон*, годишник на Центъра по систематическо богословие при православния богословски факултет на Великотърновския университет, т. I, 2012; *Aspetti polemogeni e alternative pacifiche nell'incontro tra due religioni. L'esperienza bizantina*. In: F.V. Tommasi (a cura di), "Incontro di civiltà", Rubbettino, Soveria Mannelli 2012, 61-75; Theodor Abū Qurra als Schüler des Johannes von Damaskus. In: *Miscellanea Medievalia*, Hrsg. Andreas Speer, de Gruyter, Berlin-New York, 2012; The symbol as a meeting point of energies and categories – the symbolical status of the Eucharistic gifts according to Theophanes of Nicaea. In: *Philosophia – e-journal of philosophy and culture* 1 (2012) (<http://philosophy-e.com/>); Логико-философски критерии в христологията според трактата *Против Севир* на Теодор Абу Кура. В: *Архив за средновековна философия и култура* (18) 2012; Срещата на Византия с исляма – конфликтни позиции и нива на взаимно разбиране. В: *Християнство и култура* (68) 2012; Феофан Никеийски и вклад паламитов в дискусия о вечности мира. В: *Труди Київської духовної академії* 19, 2013, 147-62; Валидност и признаване на природните граници (Генадий Схоларий и концепцията за природния закон). В: *Теологикон*, Годишник на центъра по систематическо богословие при православния богословски факултет на Великотърновския университет, т. II, 2013, 88-106; Феофан Никеийски и приносът на паламитите в дебата за вечността на света. В: *Архив за средновековна философия и култура* (19) 2013; Категорията „отношение” като структурен момент на историчност във византийската философия. В: *Архив за средновековна философия и култура* (20) 2014; The Epistemic Structure as an Animate Statue – Psellos' Concept of Christian Philosophy. In: *Philosophia – E-Journal of philosophy and culture*, 6 (2014) (<http://philosophy-e.com/the-epistemic-structure-as-an-animate-stature-psellos-concept-of-christian-philosophy/>).

школата, насочвайки при това вниманието си и към ученията на отците¹⁹. Невена Димитрова изследва делото на Максим Изповедник²⁰. С наследството на отците в един или друг аспект са ангажирани търсенията на по-младите колеги Дивна Манолова, Евелина Митева, Георги Петков, Мария Ванева, Александра Докова. Следва да се добави активната съвместна работа с учени като Анна Николова, Атанас Стаматов, Иван Билярски, Александър Шурбанов, Тони Николов, обединени около създадения през 2000 г. „Институт за средновековна философия и култура“ с директор Цочо Бояджиев. Важно място има и постоянната преводаческа работа, обхващаща и трудовете на отците²¹.

Последните две десетилетия безспорно са времето на най-интензивни изследвания върху духовното и мисловното дело на отците в България. Колкото и рисковано дело да са прогнозите, осмеляваме се да твърдим, че интензивността им ще нараства през следващите години, при което не само ще се разширява обхватът им, но и ще се умножават гледните точки към тяхното дело.

8 август 2014 г.

¹⁹ Понятието за начало при Василий Велики според текста на първа и втора беседа от „Шестоднев“. В: АСФК, 12/2006, с. 256-262; Преработването на граничните понятия *символ* и *образ* във философията на Максим Изповедник в перспективата на произведенията на Псевдо-Дионисий Ареопагит. В: АСФК, 16/2010, с. 53-70.

²⁰ Познаващият човек според св. Максим Изповедник. В: Християнство и култура, 2/2010, с. 37-46; Св. Максим Изповедник и монотелитската ерес (или защо и кога две е повече от едно, когато говорим за Единоначалието). В: Християнство и култура, 3/2012, с. 16-29; Practice and Theory in the “Synaxis” of Liturgy According to Maximus the Confessor. В: АСФК, 20/2014, p. 144-155.

²¹ Августин (А. Николова, Ц. Бояджиев, А. Делчева, Е. Митева, Т. Хрисчев, П. Рогоалски, Л. Радоилска), Василий Велики (И. Христов, Р. Сиромахов), Григорий Назиански и Григорий Нисийски (И. Христов), Григорий Палама (Н. Антонов, И. Христов, А. Кашъмов, С. Терзийски), Дионисий Псевдо-Ареопагит (Л. Денкова, И. Христов, Ц. Бояджиев), Йоан Дамаскин (А. Атанасов), Йоан Златоуст (С. Терзийски), Леонтий от Византион (С. Риболов), Максим Изповедник (Я. Букова, Г. Каприев, К. Латив, С. Риболов), Нил Синайски (К. Янакиев), Фотий Константинополски (Г. Каприев, В. Тодорова, Х.Х. Тодоров) и др.